

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Revista de Bioética y Derecho

Perspectivas Bioéticas

www.bioeticayderecho.ub.edu - ISSN 1886-5887

ARTÍCULO

Sobre la formació en bioètica dels estudiants de Medicina: El cas del final de la vida i l'eutanàsia

Sobre la formación en bioética de los estudiantes de Medicina: el caso del final de la vida y la eutanasia

About Bioethics training in Medical Students: End of life's case and Euthanasia

ALBA PONS REVUELTA *

OBSERVATORI DE BIOÈTICA I DRET DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

La Revista de Bioética y Derecho se creó en 2004 a iniciativa del Observatorio de Bioética y Derecho (OBD), con el soporte del Máster en Bioética y Derecho de la Universidad de Barcelona: www.bioeticayderecho.ub.edu/master. En 2016 la revista Perspectivas Bioéticas del Programa de Bioética de la Facultad Latinoamericana de Ciencias Sociales (FLACSO) se ha incorporado a la Revista de Bioética y Derecho.

Esta es una revista electrónica de acceso abierto, lo que significa que todo el contenido es de libre acceso sin coste alguno para el usuario o su institución. Los usuarios pueden leer, descargar, copiar, distribuir, imprimir o enlazar los textos completos de los artículos en esta revista sin pedir permiso previo del editor o del autor, siempre que no medie lucro en dichas operaciones y siempre que se citen las fuentes. Esto está de acuerdo con la definición BOAI de acceso abierto.

* Alba Pons Revuelta. Estudiant de Medicina de la Universitat de Barcelona, Catalunya, Espanya. E-mail: albetapons@hotmail.com.

Resum

Aquest article analitza la situació de la formació en bioètica de l'alumnat de sisè de medicina de la Universitat de Barcelona, corresponent a la promoció 2011-2017.

Emprant el cas de l'eutanàsia i el final de la vida com a exemple que genera controvèrsies i preocupa socialment, s'han avaluat els coneixements dels estudiants, on s'han adquirit aquests, quina percepció tenen de la formació rebuda i quin seria el seu grau d'implicació com a futurs professionals en un possible debat sobre el tema.

A continuació es detallen la hipòtesi plantejada, els materials i mètodes emprats, i l'anàlisi dels resultats obtinguts, acompanyats d'una valoració de com aquests poden contribuir a la millora de l'ensenyament d'ètica dels alumnes de medicina.

Paraules clau: estudiants; medicina; formació; bioètica; eutanàsia; final de la vida.

Resumen

Este artículo analiza la situación de la formación en bioética del alumnado del sexto año de Medicina de la Universidad de Barcelona, correspondiente a la promoción 2011-2017.

Usando el caso de la eutanasia y el final de la vida como ejemplo que genera controversias y preocupa socialmente, se han evaluado los conocimientos de los estudiantes, dónde se han adquirido, qué percepción tienen de la formación recibida y cuál sería su grado de implicación como futuros profesionales en un posible debate sobre el tema.

A continuación se detallan la hipótesis planteada, los materiales y métodos empleados, y el análisis de los resultados obtenidos, acompañados de una valoración de cómo estos pueden contribuir a la mejora de la enseñanza de ética de los alumnos de medicina.

Palabras clave: estudiantes; medicina; formación; bioética; eutanasia; final de la vida.

Abstract

The aim of this research is to analyse the bioethics training situation in sixth year medical students from the University of Barcelona, belonging to the class of 2011.

Using the case of euthanasia and the end of life as an example that generates controversy and concerns the society, we have assessed the knowledge of the students, where have they acquired these, the perception they have of their training and what would be their level of involvement as future professionals in a possible debate on the subject.

Following is our hypothesis, the materials and methods used, and the analysis of the results, accompanied by an assessment of how they can contribute to the improvement of the education in ethics of the medical students.

Keywords: students; medicine; training; bioethics; euthanasia; end of life.

1. Introducció

L'eutanàsia s'engloba dins les decisions del final de la vida, pel que abordarem la seua situació des dels marcs ètic, deontològic i legal actuals, per poder realitzar una anàlisi multidisciplinar correcta de la nostra formació com a estudiants de medicina.

El significat etimològic d'eutanàsia és "bona mort", però amb el temps i les seues múltiples interpretacions, s'ha carregat de diferents significats, pel que se li han anat afegint diversos adjectius per intentar englobar-los tots (annex 1), resultant en la generació de més confusió. És per això que cal una nova aproximació.

El filòsof Javier Sádaba proposa que enlloc de definir-la d'una forma "obsessivament" precisa, la descriguem segons la praxi mèdica, els texts legals i la filosofia moral¹. En la seua exposició afirma que els dos pilars en que es recolza la defensa de l'eutanàsia són la llibertat i el no sofriment.

Pel que fa a la llibertat, Sádaba empra la dignitat i l'autonomia com a fils conductors. La dignitat ens fa subjectes de drets, pel que la dignitat individual implica que els demés hagen de respectar el dret a la pròpia mort. Així, la reivindicació de morir lliurement es basa en que cada individu opte pel model que li sembla més adequat, sense imposicions basades en creences. Com ell mateix diu, "ningú em va demanar permís per venir a aquest món i a ningú he de demanar-se'l per sortir d'ell". Respecte a l'autonomia, és la que ens permetria, en el moment en que el cos falla definitivament i apareix el dolor permanent, enllaçar amb l'autonomia d'altra persona experta en possibilitar un final ràpid i eficaç que ens allunye del sofriment.

Respecte al no sofriment, no hi ha dubtes que aquest és un dels objectius principals, tant de la medicina com de l'ètica, ja que el que importa no és la vida en sí, sinó la qualitat d'aquesta. I, tot i que les cures pal·liatives ideals existiren, és a dir, que ens alliberaren dels mals físics i psíquics, sempre hauria de prevaldre la voluntat del pacient.

El Codi de Deontologia Mèdica del *Consejo General de Colegios Oficiales de Médicos* (CGCOM) recull el tema de l'eutanàsia al capítol VII, article 36 "*Atención médica al final de la vida*"², que consta dels següents punts:

¹ Sádaba, J. *Eutanasia y ética*, p. 3-9.

² CGCOM. *Código de Deontología Médica*, p. 31-32.

1. *El médico tiene el deber de intentar la curación o mejoría del paciente siempre que sea posible. Cuando ya no lo sea, permanece la obligación de aplicar las medidas adecuadas para conseguir su bienestar, aún cuando de ello pudiera derivarse un acortamiento de la vida.*
2. *El médico no deberá emprender o continuar acciones diagnósticas o terapéuticas sin esperanza de beneficios para el enfermo, inútiles u obstinadas. Ha de tener en cuenta la voluntad explícita del paciente a rechazar dicho tratamiento para prolongar su vida. Cuando su estado no le permita tomar decisiones, tendrá en consideración y valorará las indicaciones anteriormente hechas y la opinión de las personas vinculadas responsables.*
3. *El médico nunca provocará intencionadamente la muerte de ningún paciente, ni siquiera en caso de petición expresa por parte de éste.*
4. *El médico está obligado a atender las peticiones del paciente reflejadas en el documento de voluntades anticipadas, a no ser que vayan contra la buena práctica médica.*
5. *La sedación en la agonía es científica y éticamente correcta sólo cuando existen síntomas refractarios a los recursos terapéuticos disponibles y se dispone del consentimiento del paciente implícito, explícito o delegado.*
6. *Aunque el médico que haya tenido la mayor carga asistencial sobre el paciente es el que tiene la mayor responsabilidad ética de cumplimentar el certificado de defunción en todos sus apartados, no es deontológicamente aceptable rehuir el compromiso de certificarla cuando se produce si se ha presenciado la misma, se conoce al paciente o se tiene a disposición la historia clínica.*

El Codi de Deontologia del Consell de Col·legis de Metges de Catalunya també aborda aquest tema a l'Apartat VII, "De la mort"³, on afirmen:

68. *Tota persona té dret a viure amb dignitat fins al moment de la mort i el metge ha de vetllar perquè aquest dret sigui respectat. El metge ha de tenir en compte que el malalt té el dret de rebutjar el tractament per prolongar la vida. És deure mèdic fonamental d'ajudar el pacient a assumir la mort d'acord amb les seves creences i allò que hagi donat sentit a la seva vida. Quan l'estat del malalt no li permeti prendre decisions, el metge acceptarà la de les persones vinculades responsables del pacient, però els assenyalarà el deure de respectar el que es creu que hauria estat el parer del malalt.*
69. *El metge haurà de respectar i atendre les recomanacions del pacient reflectides en el document de voluntats anticipades quan n'hi hagi.*

³ CCMC. Codi de Deontologia, p. 14-15.

70. *L'objectiu de l'atenció a les persones en situació de malaltia terminal no és d'escurçar ni allargar la seva vida, si no el de promoure la seva màxima qualitat possible. El tractament de la situació d'agonia ha de pretendre evitar el patiment i l'angoixa. En els casos de mort cerebral, el metge haurà de suprimir els mitjans que mantenen una aparença de vida si no és que són necessaris per a un trasplantament previst.*

En 1995 el Codi Penal va abordar per primera vegada en la història legislativa de l'Estat espanyol la regulació de l'eutanàsia, concretament a l'article 143⁴, que diu així:

1. *El que induzca al suicidio de otro será castigado con la pena de prisión de cuatro a ocho años.*
2. *Se impondrá la pena de prisión de dos a cinco años al que coopere con actos necesarios al suicidio de una persona.*
3. *Será castigado con la pena de prisión de seis a diez años si la cooperación llegara hasta el punto de ejecutar la muerte.*
4. *El que causare o cooperare activamente con actos necesarios y directos a la muerte de otro, por la petición expresa, seria e inequívoca de éste, en el caso de que la víctima sufriera una enfermedad grave que conduciría necesariamente a su muerte, o que produjera graves padecimientos permanentes y difíciles de soportar, será castigado con la pena inferior en uno o dos grados a las señaladas en los números 2 y 3 de este artículo.*

Recentment, el 17 de gener de 2017, els grups parlamentaris *Junts pel Sí*, *PSC*, *Catalunya Sí que es Pot* i *CUP* van presentar al Parlament de Catalunya una proposta de Reforma de Llei per portar a la Mesa del Congrés dels Diputats per modificar el punt 4 de l'article 143 del Codi Penal⁵, que es recull a continuació:

4. *No obstant allò previst en els paràgrafs anteriors, estarà exempt de responsabilitat penal qui, per petició expressa, lliure i inequívoca d'una persona que patís una malaltia greu que conduiria necessàriament a la seva mort o de patologia incurable que provoca sofriment físic i/o psíquic greu i que es preveu permanent, causés o cooperés amb actes necessaris a la mort segura, pacífica i sense dolor d'aquesta persona, en el marc de la Llei establerta.*

⁴ BOE núm. 281, p. 33987-34058.

⁵ <http://www.parlament.cat/document/bopc/187392.pdf#page=22>

Al dia següent, el 18 de gener de 2017, el grup parlamentari *Unidos Podemos –En Comú Podem– En Marea* va presentar una proposta de Llei Orgànica sobre l'Eutanàsia⁶, que contempla la seua despenalització i conseqüent regulació.

Pel que fa a la nostra formació, al Grau de Medicina de la Universitat de Barcelona, campus Clínic, la bioètica s'estudia a l'assignatura quadrimestral de 16 crèdits de 3r curs "Semiologia General i Propedèutica Clínica. Ètica Mèdica".

Als objectius generals del seu pla docent hi consta el següent punt pel que fa a l'ètica mèdica⁷: *"El coneixement de què és actualment l'Ètica Mèdica i la distinció entre l'àmbit de l'ètica mèdica i el de la legislació sanitària. Tanmateix conèixer la terminologia, conceptes i metodologia de l'Ètica Mèdica contemporània, així com els diferents models i actituds possibles en la relació assistencial: anàlisi i valoració des de la perspectiva de l'ètica mèdica. Conèixer els procediments de la presa de decisions en l'exercici de la Medicina amb la finalitat de que siguin també èticament correctes"*.

La part de bioètica té un total de 10 hores teòriques, a més de la realització d'un qüestionari online de 5 preguntes tipus test i l'entrega d'un cas clínic.

◆ Classes magistrals

- Tema 1: Principis bàsics de la ètica mèdica.
- Tema 2: Com afrontar els problemes en la pràctica? L'ètica clínica.
- Tema 3: Ethics in Biomedical Research.

◆ Seminaris

- Problemes ètics (1): Consentiment informat.
- Problemes ètics (2): Rebuig al tractament.
- Problemes ètics (3): Confidencialitat.
- Problemes ètics (4): L'inici de la vida.
- Problemes ètics (5): El final de la vida.
- Problemes ètics (6): Objeció de consciència en medicina.
- Problemes ètics (7): Relació amb col·legues i professors.

⁶ <https://www.redaccionmedica.com/contenido/images/PL%20sobre%20la%20eutanasia-versi%C3%B3n%20FINAL.pdf>

⁷ Pla Docent del curs 2013-2014, p. 2.

Pel que fa a l'eutanàsia, aquesta s'engloba a "Problemes ètics (5): El final de la vida", on es planteja des de les diferències que presenta respecte a la sedació pal·liativa. Com a bibliografia extra d'aquest seminari es va proporcionar la declaració de l'Institut Borja de Bioètica, "*Hacia una posible despenalización de la eutanasia*", i el quadern de la Fundació Victor Grífols i Lucas, "*Ética y sedación al final de la vida*".

Cal afegir que hi ha altres assignatures on l'eutanàsia és tractada, tot i què molt anecdòticament i sempre en comparació a altres.

A l'assignatura de Medicina Legal i Toxicologia, impartida a 5è, és esmentada en tres contextos diferents:

- ◆ Com a dret mèdic social, juntament a altres com la reproducció assistida.
- ◆ Com a contraposició a distanàsia en l'apartat de mort cerebral.
- ◆ Com a diagnòstic diferencial del suïcidi assistit en l'apartat de problemes medicoforenses en les oclusions de vies respiratòries amb objectes.

També es citada a un dels seminaris del Rotatori de Medicina de Família i Comunitària, "Persona, família i malalt crònic. Cas Clínic: Pacient MACA en cures pal·liatives", cursats a 6è, on s'aborda des de la mateixa perspectiva que als "Problemes ètics (5)", oposada a la sedació.

Per últim, hi ha diverses optatives relacionades amb la bioètica i l'ètica mèdica (*El professionalisme: els valors dels metges, Atenció domiciliària*, etc.), però com no formen part de la formació obligatòria i sols són cursades per un nombre reduït d'alumnes (20-30 persones), no considerarem els coneixements que en elles s'imparteixen part de la formació global dels estudiants de medicina de la UB.

2. Hipòtesi de treball i objectius

A partir d'aquests antecedents, la hipòtesi que es planteja és si existeix una carència en la formació dels estudiants de medicina en l'àmbit de l'ètica mèdica. Per avaluar-ho, emprarem l'eutanàsia com a exemple que preocupa socialment i genera controvèrsies.

Per tant, els objectius del nostre treball són:

- ◆ Avaluar els coneixements dels estudiants de medicina sobre l'eutanàsia i el final de la vida.
- ◆ Analitzar on s'han adquirit aquests coneixements.
- ◆ Valorar la percepció que els estudiants tenen de la seua pròpia formació.

- ◆ Estimar la implicació de l'alumnat pel que fa al debat social sobre l'eutanàsia.

Per:

- ◆ Demostrar la hipòtesi,
- ◆ I, si escau, proposar millores per la formació.

3. Materials i mètodes

El mètode elegit per avaluar la formació dels estudiants ha sigut l'enquesta. Aquesta ha sigut dissenyada per als estudiants de sisè de medicina de la UB, campus Clínic, ja que havent rebut la mateixa formació, és possible una anàlisi correcta (annex 2).

El qüestionari emprat es va imprimir en paper, per garantir l'anonimat de les respostes i així respectar la confidencialitat dels participants. Durant el procés de disseny es va valorar l'ús de les enquestes de *Google*, ja que faciliten la recollida de dades, però, com també passa amb les enquestes de la UB, no garanteixen 100% l'anonimat, pel que van ser descartades.

Les preguntes plantejades al llarg de l'enquesta es divideixen en tres apartats, en funció del que es vol avaluar en cadascun d'ells:

- ◆ Sobre l'eutanàsia i el final de la vida:
 1. Coneixes el significat de la paraula "eutanàsia"?
 2. Coneixes al marc deontològic del Col·legi de Metges sobre la presa de decisions envers el final de la vida?
 3. Coneixes el marc legal espanyol sobre l'eutanàsia?
 4. Coneixes el marc legal d'altres països europeus sobre l'eutanàsia?
 5. En cas de resposta afirmativa a la pregunta 4, de quins?
 6. Creus que eutanàsia i decisions sobre el final de la vida són termes equiparables?
 7. Coneixes el Document de Voluntats Anticipades (DVA)?
 8. Consideres que el dret a decidir sobre la pròpia mort és un dret fonamental que s'integra dins del principi d'autonomia en sanitat?

En aquest apartat es valoren els coneixements de l'alumnat al voltant del final de la vida, específicament sobre l'eutanàsia, valorant el marc deontològic i legal, així com la regulació a altres països europeus (P1-5). També s'analitza com es percep l'eutanàsia respecte a les decisions del

final de la vida, un punt clau per un possible debat posterior (P6). Per últim, s'intenta abordar l'autonomia del pacient dins d'aquest context, des del DVA fins el paper que creiem que té a l'hora de la presa de decisions (P7-8).

◆ Sobre la formació en bioètica:

9. En cas de resposta afirmativa a alguna de les preguntes anteriors, aquests coneixements els has adquirit durant la formació teòrica de la carrera?
10. En cas de resposta afirmativa, a quina assignatura?
11. Creus que és adequada la formació en bioètica que has rebut durant la carrera?
12. Consideres la formació en bioètica durant la carrera transversal?
13. Respecte a la teua resposta a la pregunta 12, creus que ha de ser així?
14. Creus que bioètica hauria de ser una assignatura pròpia a la carrera de medicina?

Amb aquestes preguntes s'intenta avaluar la formació en ètica mèdica des de la perspectiva de l'alumnat, amb preguntes sobre la formació teòrica (P9-10), sobre com es considera aquesta (P11), i sobre com està estructurada i com hauria d'estar-ho (P12-14).

◆ Sobre la implicació de la professió mèdica en el debat social:

15. Creus que és necessari un debat públic sobre l'eutanàsia a Espanya?
16. Creus que com a futurs professionals de l'àmbit sanitari hauríem de formar part d'aquest debat?
17. Creus necessari que els professionals mèdics es posicionen a favor d'un debat públic sobre l'eutanàsia per fomentar un marc legal adequat a les necessitats actuals?

Per últim, en aquest punt es vol valorar la implicació que com a futurs metges i metgesses creiem que hem de tenir en un possible debat social sobre l'eutanàsia, amb una aproximació gradual des de la necessitat del debat (P15), passant per formar-ne part (P16), fins la participació activa (P17).

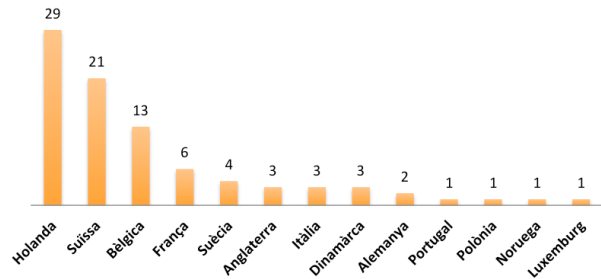
4. Resultats

La participació ha sigut d'un 80% de l'alumnat de 6è de Medicina, amb la col·laboració de 123 dels 154 alumnes que conformen la promoció 2011-2017.

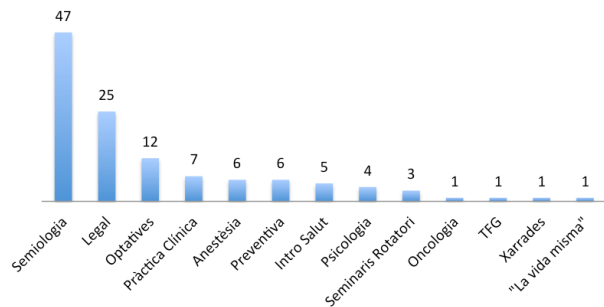
L'anàlisi dels resultats s'ha fet mitjançant una taula d'Excel, introduint les respostes manualment qüestionari a qüestionari i valorant-les individualment o conjunta, en funció de la seua relació. A continuació es presenten els resultats numèrics (Taula 1).

Pregunta	Sí	No	Blanc
1	122	1	0
2	57	65	1
3	88	35	0
4	49	73	1
6	50	73	0
7	122	1	0
8	113	9	1
9*	81	43	1
11	47	74	2
12	49	70	4
13	79	40	4
14	67	55	1
15	113	9	1
16	116	6	1
17	108	13	2

5. De quins països europeus coneixes el marc legal sobre l'eutanàsia?

10. En quines assignatures teòriques has adquirit aquests coneixements?

* Hi ha dues persones que responen sí i no simultàniament.

Taula 1. Resultats numèrics del qüestionari. [Font pròpia]

L'enquesta és un global i totes les preguntes contribueixen a una valoració de la realitat formativa, però ens centrarem en analitzar pregunta per pregunta els resultats de l'apartat "Sobre la formació en bioètica", ja que és, principalment, amb el que podem demostrar o no la hipòtesi plantejada. No obstant, es comentaran alguns dels resultats més destacats de cada bloc i s'adjunta l'anàlisi complet d'aquests a l'annex 3.

Pel que fa al punt "Sobre l'eutanàsia i el final de la vida", cal remarcar que el 99% dels enquestats coneix el significat de la paraula "eutanàsia" i el document de voluntats anticipades, i que un 92% considera el dret a decidir sobre la pròpia mort un dret fonamental integrat dins del principi d'autonomia del pacient. Tot i així, és important destacar que un 40% dels participants creu que eutanàsia i decisions sobre el final de la vida són termes equiparables.

Pel que fa al marc deontològic, al marc legal espanyol, i a la legislació d'altres països europeus, una de cada 5 persones refereix que els coneix tots, i una de cada 5 afirma que no coneix cap d'ells.

L'apartat "Sobre la formació en bioètica" s'inicia amb una pregunta que fa referència a les vuit preguntes anteriors, i és, si en cas de resposta afirmativa a alguna de les preguntes anteriors, aquests coneixements els han adquirit durant la formació teòrica de la carrera. Un 65% dels enquestats respon "Sí", mentre que un 34% afirma que no és així (Figura 1). Cal puntualitzar que les respostes majoritàriament afirmatives, com es mostra a la Taula 1, són donades a les preguntes 1, 3, 7 i 8, de les quals les dos últimes corresponen a conceptes relacionats amb l'autonomia del pacient.

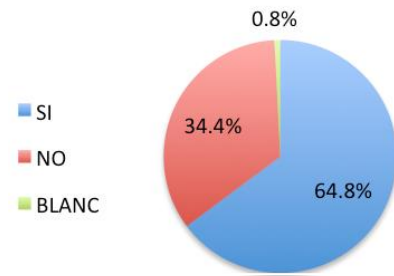

Figura 1. Respostes a la P9.
 [Font pròpia]

La següent pregunta és sobre les assignatures on s'han adquirit aquests coneixements, en cas que la resposta a la pregunta 9 hagi sigut "Sí". Com es mostra a la Taula 1, pregunta 10, els companys i companyes que responen afirmativament a la pregunta anterior refereixen que "Semiologia General i Propedèutica Clínica. Ètica Mèdica" i "Medicina Legal i Toxicologia" són principalment les assignatures on han adquirit aquests coneixements. En aquest punt cal remarcar que, tot i que la pregunta menciona clarament la formació teòrica, algunes respostes han fet referència a la part pràctica d'aquestes, i de forma anecdòtica, a xarrades i a "*la vida misma*".

Les quatre preguntes que es plantegen seguidament versen sobre la percepció dels alumnes de la seua formació en bioètica, iniciant-se amb la pregunta 11, que diu així: "Creus que és adequada la formació en bioètica que has rebut durant la carrera?". Un 38% de les respostes són afirmatives, front a un 60% que es decanta pel "No", amb un 2% aproximat de preguntes en blanc, pel que, majoritàriament, els enquestats creuen que la seua formació en bioètica al llarg de la carrera no ha estat adequada.

Les preguntes 12 i 13 s'han d'analitzar conjuntament, ja que la resposta a la primera condiona la resposta a la segona. És per això que pel seu anàlisi s'ha dissenyat un diagrama de flux en funció de les respostes (Figura 2). Així, ens trobem davant de quatre tipus d'alumnes pel que fa a la transversalitat de la formació en bioètica durant la carrera:

1. La consideren transversal, i creuen que això ha de ser així (36%).
2. La consideren transversal, i creuen que això no ha de ser així (4%).
3. No la consideren transversal, i creuen que això ha de ser així (28%).
4. No la consideren transversal, i creuen que això no ha de ser així (29%).

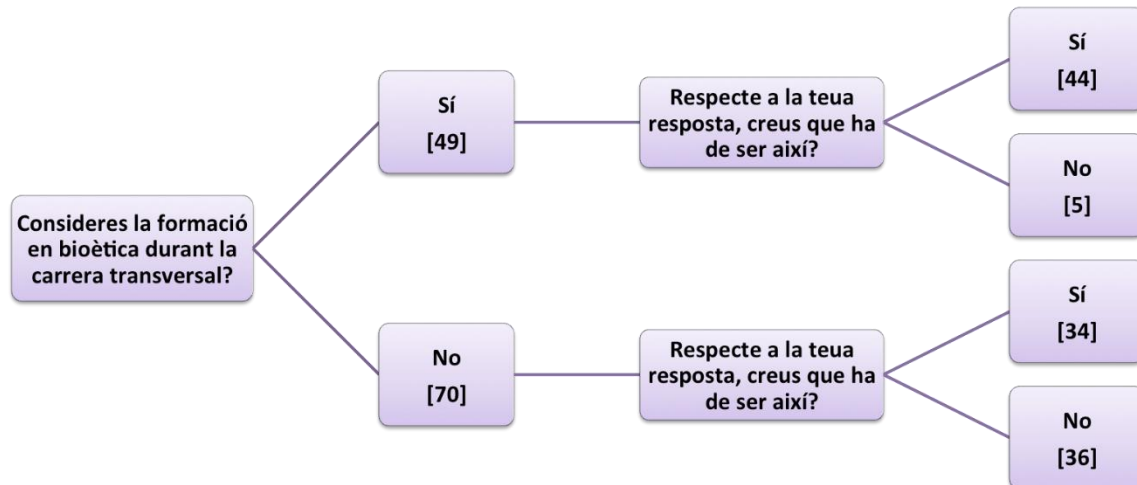

Figura 2. Respostes a les P12 i 13. [Font pròpia]

Per tant, estan a favor de la transversalitat un total de 80 alumnes, que equivalen al 65% (1 i 4), i en contra 39 alumnes, un 32% (2 i 3). Hi ha 4 respostes en blanc (3%). Els possibles problemes associats a la interpretació de la pregunta 13 es valoraran a la discussió.

La pregunta 14 planteja si la bioètica hauria de ser una assignatura pròpia a la carrera de medicina. Un 55% de l'alumnat creu que hauria de ser-ho, però un 45% creu que no. Com a curiositat, és la pregunta que més comentaris té, entre els que destaquen:

- ◆ "Abans que bioètica s'hauria d'aprendre el llenguatge filosòfic, utilitzar diferents hermenèutiques per raonar i debatre els diferents aspectes de la bioètica".
- ◆ "Integrat a cada assignatura, sí".
- ◆ "Apartat en cada assignatura en forma de casos clínics i debats".
- ◆ "Crec que ja està bé que estigui integrada dins una altra assignatura, sempre i quan se li doni la importància que mereix".

Per últim, de forma similar a les preguntes 12 i 13, les qüestions 11 i 14 també poden valorar-se conjuntament (Figura 3). Per evitar biaixos, no s'han comptabilitzat les 3 respostes en blanc que sumen les dos preguntes. Tenim, per tant, quatre tipus d'alumnes en funció de com consideren la formació en bioètica i la possibilitat de que aquesta tingui una assignatura pròpia:

1. La consideren adequada, i creuen que ha de ser una assignatura pròpia (15%).
2. La consideren adequada, i creuen que no ha de ser una assignatura pròpia (23%).
3. No la consideren adequada, i creuen que ha de ser una assignatura pròpia (39%).
4. No la consideren adequada, i creuen que no ha de ser una assignatura pròpia (23%).

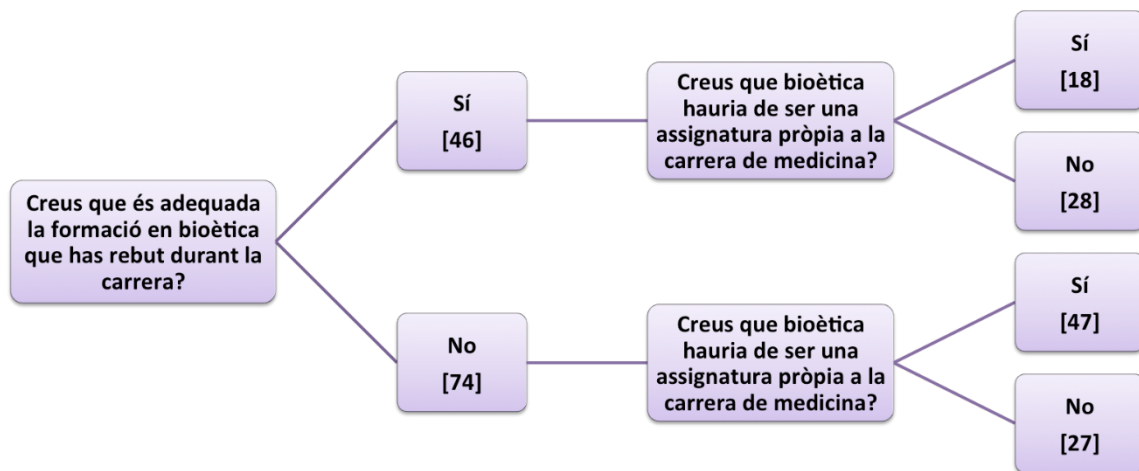

Figura 3. Respostes a les P11 i 14. [Font pròpia]

Així doncs, dels 74 alumnes (60%) que no consideren adequada la formació rebuda en bioètica durant la carrera, 47 sí creuen que hauria d'haver una assignatura pròpia, representant un 39%, mentre que 27, un 23%, consideren que no, tot i afirmar que no estan adequadament formats.

Per acabar, en l'últim bloc, "Sobre la implicació de la professió mèdica en el debat social", el 83% de les persones responen afirmativament a les tres preguntes plantejades, mentre que sols dos persones, és a dir, un 1,6%, responen negativament a totes tres. Com a curiositat, aquest últim 1,6% també contesta "No" a les preguntes 2, 3, i 4.

5. Discussió i conclusions

En primer lloc, abordarem les limitacions de l'enquesta, i per tant, les possibles crítiques als resultats.

A la pregunta 5, que demana pels països europeus dels que conegues el marc legal sobre l'eutanàsia, pel tipus de respostes avaluades (Taula 1), sembla que s'ha entès que es preguntava pel marc legal permissiu, no per la legislació europea en general, ja sigui permissiva o punitiva. Això podria haver condicionat tant la resposta a aquesta pregunta, com a l'anterior, on també podria haver-se interpretat així.

Pel que fa a la pregunta 9, que pretén avaluar si, en cas de resposta afirmativa a alguna de les vuit primeres qüestions, aquests coneixements s'han adquirit durant la formació teòrica de la carrera, hi ha dos aspectes modificables:

- ◆ Primerament, a la pregunta 6 la resposta "encertada" és "No", pel que si eixe fet s'ha après durant la formació teòrica, no es podrà valorar, ja que com no és una resposta afirmativa, no queda recollida en aquesta qüestió.
- ◆ En segon lloc, a la pregunta s'hauria d'haver afegit un "majoritàriament", és a dir, que hagués estat així: *En cas de resposta afirmativa a alguna de les preguntes anteriors, aquests coneixements els has adquirit majoritàriament durant la formació teòrica de la carrera?*. S'hauria d'haver fet aquesta puntualització perquè el document de voluntats anticipades s'ha estudiat a la carrera des de 3r en múltiples assignatures, però, com s'ha mostrat a la introducció, la resta de preguntes no han sigut abordades profundament al llarg de la nostra formació teòrica. És possible que amb aquesta proposta els resultats hagueren sigut diferents.

L'anàlisi de les preguntes 12 i 13 és fonamental per a les conclusions del treball, i és en una d'aquestes on podria haver-hi també un biaix.

12. Consideres la formació en bioètica durant la carrera transversal?

13. Respecte a la teua resposta a la pregunta 12, creus que ha de ser així?

La pregunta 13 diu clarament "respecte a la teua resposta", és a dir, si respones que "Sí" és transversal a la 12, i creus que així ha de ser, la resposta a la 13 és "Sí". En canvi, si respones "No" a la 12, perquè no ha sigut transversal, però creus que ha de ser-ho, la resposta a la 13 és "No", ja que no creus que no haja de ser transversal. Cal dir, però, que si es llegeix la pregunta ràpidament, pot entendre's com que a la 13 pregunten si ha de ser o no transversal, pel que els resultats obtinguts (Figura 2) es decantarien per la transversalitat de forma absolutament majoritària.

Per últim, cal ressaltar una absència important en el disseny del qüestionari, i és la falta de l'opció de resposta NS/NC. En aquest cas, és totalment intencionada, ja que no saber o no contestar a qüestions com les plantejades, en l'últim curs de medicina, ens hauria d'inquietar profundament, com a enquestats i com avaluadors, ja que probablement en un any i mig estarem exercint i ens podríem haver d'enfrontar a casos que requereixen aquests coneixements.

Abans de passar a les conclusions, voldria deixar plantejats diversos punts per reflexionar:

- ◆ És paternalista respondre que decidir sobre la pròpia mort NO és un dret fonamental que s'integra dins del principi d'autonomia en sanitat?
- ◆ Llegint els antecedents, en què es basen les respostes afirmatives que apunten que la formació en bioètica és adequada i transversal?

- ◆ Si majoritàriament creiem que no estem ben formats en temes d'ètica mèdica, com anem a participar en un debat públic que creiem necessari sense estar correctament preparats?

Així doncs, i ja per acabar, segons els resultats exposats, la hipòtesi plantejada quedaria demostrada, perquè sí existeix una carència formativa dels estudiants de medicina avaluats pel que fa a temes bioètics.

Moltes poden ser les causes que ens porten a aquesta mancança, però una fonamental que cal destacar és la falta d'interès que hi ha en ella. Com anem a estar ben formats si sols se li dediquen 10 hores lectives en 6 anys de carrera? No podem pretendre abordar la complexitat que l'ètica mèdica suposa si és considerada prescindible o optativa per aquells que dissenyen la formació en medicina⁸, o directament menyspreada per aquells que la practiquen, al·legant que "això són temes d'ètica i nosaltres som metges".

La bioètica és l'estudi dels problemes derivats dels avenços biològics, especialment des de la dimensió moral. Aquesta moral pot estar fonamentada en diverses teories morals, però aquella que hauríem de defensar com a futurs professionals de la medicina és la que plantege l'ésser humà com a autònom, respectable, i amb uns drets que ningú pot eliminar⁹.

Els problemes que tracta l'ètica mèdica no són qüestions "d'estar per casa", no hauríem de posicionar-nos o intentar resoldre'ls únicament amb els coneixements que la pràctica clínica o la vida mateixa ens aporta, cal que ens informem i formem al respecte, ja que a l'entendre la bioètica d'aquesta manera, és la nostra responsabilitat estar al dia, no sols dels avenços científics, sinó de la seua repercussió en l'autonomia i els drets dels pacients.

Per tant, per intentar modificar aquesta tendència, hi ha diversos plantejaments per abordar la millora o modificació de la forma d'ensenyar bioètica:

- ◆ Una de les opcions, plantejada al qüestionari i recolzada per poc més de la meitat de l'alumnat, és la creació d'una assignatura pròpia, on es pugui tractar l'ètica mèdica, de forma menys limitada que actualment, i des d'una perspectiva multidisciplinària (ètica, dret, etc.). Aquesta, per exemple, podria estar dividida en dos cursos, que serien idealment 2n i 6è, perquè s'impartiria abans de la pràctica clínica (3r), i just abans d'acabar la formació universitària.
- ◆ Altra opció seria la integració de la bioètica en les diferents assignatures, en funció de la seua relació. Per exemple, parlar de l'eutanàsia en oncologia, de l'eugenèsia en genètica, de

⁸ Com apuntava Casado, M. en *La enseñanza de la bioética en las universidades españolas*, p. 46-49.

⁹ Sádaba, J. *Principios de bioética laica*.

l'avortament i els ventres de lloguer en ginecologia, etc. En aquesta proposta, però, l'ètica mèdica presenta el risc de no rebre la importància que mereix.

6. Bibliografia i webgrafia

- ◆ Asociación Federal Derecho a Morir Dignamente.
<http://www.eutanasia.ws/principal.htm>.
- ◆ BOE núm. 274, de 15 de novembre de 2002, p. 40126 a 40132.
<https://www.boe.es/boe/dias/2002/11/15/pdfs/A40126-40132.pdf>.
- ◆ BOE núm. 281, de 24 de novembre de 1995, p. 33987 a 34058.
<https://www.boe.es/boe/dias/1995/11/24/pdfs/A33987-34058.pdf>.
- ◆ CASADO, M. ROYES, A. *Documento sobre la disposición de la propia vida en determinados supuestos: declaración sobre la eutanasia*. Observatori de Bioètica i Dret, Parc Científic de Barcelona. 2003. <http://hdl.handle.net/2445/11368>.
- ◆ CASADO, M.; LEYTON, F. "La enseñanza de la bioética en las universidades españolas". *Revista de Bioética y Derecho*. 2009. Núm. 17: 46-49.
http://www.ub.edu/fildt/revista/pdf/RByD17_ArtCasado&Leyton.pdf.
- ◆ CONSEJO GENERAL DE COLEGIOS OFICIALES DE MÉDICOS. *Código de Deontología Médica. Guía de Ética Médica*. Madrid. 2011.
http://www.cgcom.es/sites/default/files/codigo_deontologia_medica.pdf.
- ◆ CONSELL DE COL·LEGIS DE METGES DE CATALUNYA. *Codi de Deontologia*. Barcelona. 2005.
https://www.comb.cat/cat/colegi/docs/codi_deontologic.pdf.
- ◆ GRUP D'ÈTICA CAMFIC. *Acompanyar fins a la Mort*. Reflexions de la pràctica quotidiana. 2012. Vol. 9.
http://146.219.25.61/butlletins/public/media/upload/noticies_newsletter/files/CAT_Acompanyar_Mort_RPQ_ca3a895bac835aee40e297a0694e43091283.pdf.
- ◆ GRUPS PARLAMENTARIS JUNTS PEL SÍ, PSC, CATALUNYA SÍ QUE ES POT I CUP. *Proposta per a presentar a la Mesa del Congrés dels Diputats la Proposició de llei de reforma de la Llei orgànica 10/1995, del 23 de novembre, del Codi penal, de despenalització de l'eutanàsia i l'ajuda al suïcidi*. Parlament de Catalunya. Barcelona. 17 de gener de 2017.
<http://www.parlament.cat/document/bopc/187392.pdf#page=22>.

- ◆ GRUPO PARLAMENTARIO UNIDOS PODEMOS-EN COMÚ PODEM-EN MAREA. *Proposición de Ley Orgánica sobre la eutanasia*. Congreso de los Diputados, Madrid. 18 de enero de 2017.
<https://www.redaccionmedica.com/contenido/images/PL%20sobre%20la%20eutanasia-versi%C3%B3n%20FINAL.pdf>.
- ◆ Pla Docent de "Semiologia General i Propedèutica Clínica. Ètica Mèdica" corresponent al curs 2013-2014. [Arxiu personal]
- ◆ RADBRUCH, L. ET AL. "Euthanasia and physician-assisted suicide: A white paper from the European Association for Palliative Care". *Palliative Medicine*. 2016. Vol. 30 (2): 104–116.
<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0269216315616524>.
- ◆ ROYES, A. *Morir en libertad*. Colección Bioética. Observatori de Bioètica i Dret, Parc Científic de Barcelona. 2016.
- ◆ SÁDABA, J. "Eutanasia y ética". *Revista de Bioética y Derecho*. 2006, no. 8, p. 3-9.
- ◆ SÁDABA, J. *Principios de bioética laica*. Gedisa Editorial. Barcelona. 2004.

7. Annexes

Annex 1. Qualificatius i neologismes¹⁰

Qualificatius del terme eutanàsia

Activa, positiva o occisiva	Accions encaminades a produir deliberadament la mort d'un pacient que pateix
Passiva, negativa o lenitiva	Cessació reiterada o omissió d'intervencions terapèutiques que es limiten a perllongar la vida biològica d'un pacient que es troba en situació de malaltia terminal o irreversible
Directa	Són accions que produeixen la mort de forma immediata
Indirecta	Accions en les que el vincle de causalitat entre la mort i la intervenció és menys evident, ja sigui perquè no està clar el mecanisme d'acció o per distància temporal entre ambdues
Voluntària, autònoma o a petició pròpia	Actuacions realitzades a petició explícita del pacient competent

¹⁰ Taules adaptades de l'annex I de Grup d'Ètica CAMFIC. *Acompanyar fins a la Mort*, p. 26.

Neologismes

Distanàsia (obstinació o acarnissament terapèutic)	Prolongació de la vida d'un pacient amb malaltia greu i irreversible o terminal mitjançant la tecnologia mèdica, quan el benefici és irrellevant en termes de recuperació funcional o millora de la qualitat de vida. En aquesta situació els mitjans usats es consideren extraordinaris o desproporcionats.
Adistanàsia o antidistanàsia	Cessació de la prolongació de la vida biològica permetent que la malaltia acabi amb la vida del pacient. Equival a eutanàsia passiva.
Ortoanàsia	Bona mort, en el sentit de mort en el moment biològic adequat. El seu sentit és gairebé igual al que etimològicament té la paraula eutanàsia, però s'ha proposat com a alternativa per les connotacions negatives d'aquesta
Cacotanàsia	Accelerar deliberadament la mort sense que hi hagi voluntat explícita del pacient. Equival a eutanàsia involuntària
Criptotanàsia o criptanàsia	Realització encoberta, clandestina, de pràctiques d'eutanàsia amb o sense petició dels pacients

Annex 2. Qüestionari per l'alumnat de 6è

"Sobre la Formació en Bioètica dels Estudiants de Medicina: El cas del final de la vida i l'eutanàsia"

Treball de final de grau de l'alumna Alba Pons, tutoritzat per la Dra. Itziar de Lecuona

Encercla la resposta que consideris més adient per les preguntes formulades a continuació:

1. Coneixes el significat de la paraula "eutanàsia"?

SÍ NO

2. Coneixes al marc deontològic del Col·legi de Metges sobre la presa de decisions envers el final de la vida?

SÍ NO

3. Coneixes el marc legal espanyol sobre l'eutanàsia?

SÍ NO

4. Coneixes el marc legal d'altres països europeus sobre l'eutanàsia?

SÍ NO

5. En cas de resposta afirmativa a la pregunta 4, de quins?

6. Creus que eutanàsia i decisions sobre el final de la vida són termes equiparables?

SÍ NO

7. Coneixes el Document de Voluntats Anticipades?

SÍ NO

8. Consideres que el dret a decidir sobre la pròpia mort és un dret fonamental que s'integra dins del principi d'autonomia en sanitat?

SÍ NO

9. En cas de resposta afirmativa a alguna de les preguntes anteriors, aquests coneixements els has adquirit durant la formació teòrica de la carrera?

SÍ NO

10. En cas de resposta afirmativa, a quina assignatura?

11. Creus que és adequada la formació en bioètica que has rebut durant la carrera?

SÍ NO

12. Consideres la formació en bioètica durant la carrera transversal?

SÍ NO

13. Respecte a la teua resposta a la pregunta 12, creus que ha de ser així?

SÍ NO

14. Creus que bioètica hauria de ser una assignatura pròpia a la carrera de medicina?

SÍ NO

15. Creus que és necessari un debat públic sobre l'eutanàsia a Espanya?

SÍ NO

16. Creus que com a futurs professionals de l'àmbit sanitari hauríem de formar part d'aquest debat?

SÍ NO

17. Creus necessari que els professionals mèdics es posicionen a favor d'un debat públic sobre l'eutanàsia per fomentar un marc legal adequat a les necessitats actuals?

SÍ NO

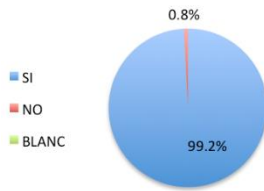
Gràcies per la teua participació!

Annex 3. Resultats del qüestionari¹¹

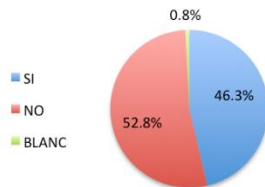
Preguntes sobre l'eutanàsia i el final de la vida:

¹¹ Font pròpia.

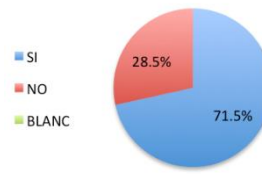
1. Coneixes el significat de la paraula "eutanàsia"?

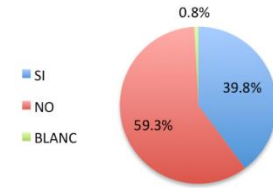
2. Coneixes al marc deontològic del Col·legi de Metges sobre la presa de decisions envers el final de la vida?

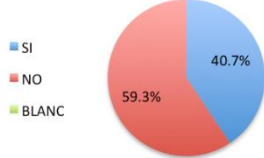
3. Coneixes el marc legal espanyol sobre l'eutanàsia?

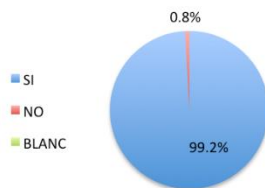
4. Coneixes el marc legal d'altres països europeus sobre l'eutanàsia?

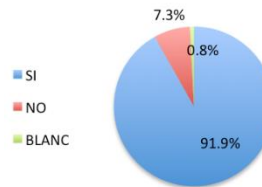
6. Creus que eutanàsia i decisions sobre el final de la vida són termes equiparables?

7. Coneixes el Document de Voluntats Anticipades?

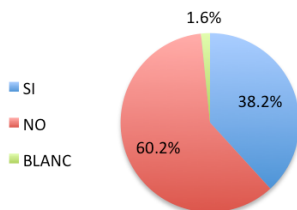

8. Consideres que el dret a decidir sobre la pròpia mort és un dret fonamental que s'integra dins del principi d'autonomia en sanitat?

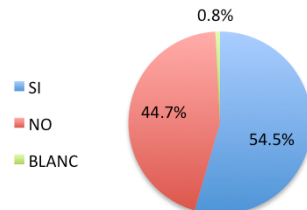

Preguntes sobre la formació en bioètica:

11. Creus que és adequada la formació en bioètica que has rebut durant la carrera?

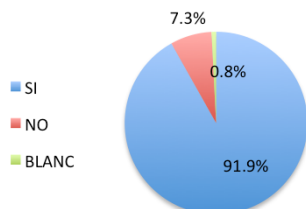

14. Creus que bioètica hauria de ser una assignatura pròpia a la carrera de medicina?

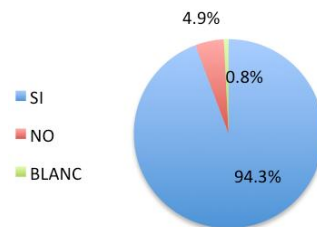

Preguntes sobre la implicació de la professió mèdica en el debat social:

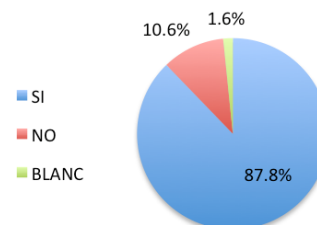
15. Creus que és necessari un debat públic sobre l'eutanàsia a Espanya?

16. Creus que com a futurs professionals de l'àmbit sanitari hauríem de formar part d'aquest debat?

17. Creus necessari que els professionals mèdics es posicionen a favor d'un debat públic sobre l'eutanàsia per fomentar un marc legal adequat a les necessitats actuals?

Fecha de recepción: 2 de junio 2017
 Fecha de aceptación: 11 de julio 2017